

Sophie Molema

Wie is de vijand

Uitgeverij Aspekt

Inhoud

Inleiding en verantwoording	7
1. Vreugde en vergelding	17
2. Redenen voor vertrek uit Duitsland	37
3. Duitse bezetting	59
4. Uitzwijzing	109
5. Religieuze zusters als 'foute elementen'	187
6. Duitse soldaten en de liefde	207
7. Opnieuw beginnen	233
8. Overzeese gebiedsdelen	291
Nabeschouwing	335
Lijst van afkortingen	339
Bronnen	341
Geraadpleegde literatuur	343
Noten	349

Inleiding en verantwoording

Wie door het bosrijke gebied achter het voormalige klooster en meisjespensionaat Mariënbosch aan de Groesbeekseweg in Nijmegen wandelt, zal niets meer terugvinden van wat zich daar in de eerste jaren na 1945 heeft afgespeeld. Als nasleep van de Tweede Wereldoorlog bevond zich op die plaats een doorgangskamp, bestemd voor internering van in Nederland verblijvende Duitse burgers.

Direct na het einde van de Tweede Wereldoorlog is volgens het regeringsbeleid en in het bewustzijn van een groot deel van de Nederlandse bevolking de Duitser nog steeds de vijand, de mof. Dat merken de in Nederland wonende Duitsers al snel aan den lijve. Na de bevrijding worden ze zonder enige vorm van proces opgepakt, van hun bezittingen beroofd, en geïnterneerd met de bedoeling zo snel mogelijk te

worden uitgezet. Onder de naam Operatie Black Tulip voert de Nederlandse regering van september 1946 tot december 1948 een grootschalige onderneming uit van uitwijzing van Duitsers. Een operatie, die het aanzien heeft van een vergeldingsmaatregel voor al het, door de Duitse bezetter veroorzaakte leed van vijf jaar onderdrukking en uitbuiting.

Ik vroeg mij af wat de invloed was van deze emotionele eruptie op het gevoerde uitwijzingsbeleid van de Nederlandse overheid. Op welke manier rechtvaardig je door middel van regelgeving een dergelijk beleid? En een niet minder belangrijke vraag: hoe hebben de getroffen Duitsers de internering en uitwijzing beleefd? Zouden er nog personen in leven zijn, die kunnen en willen vertellen over deze ongetwijfeld ingrijpende gebeurtenis in hun leven? Na enig zoeken ben ik in contact gekomen met een aantal voormalige slachtoffers van dit beleid. Onder hen bevonden zich mensen die het uitwijzingsproces van het begin tot het einde hebben meegemaakt. Er reageer-

den ook enkele van hun kinderen, zelfs een kleinkind. Deze nabestaanden voelen zich nog steeds nauw betrokken bij wat hun familieleden destijds is overkomen. Allen wilden om verschillende redenen hun verhaal kwijt en het laten optekenen. Sommigen wilden nu eindelijk eens 'van zich afpraten', dat waren soms emotionele gesprekken. Anderen zoeken erkenning voor wat hen of hun familie is aangedaan en weer anderen hopen dat het openbaar maken van hun ervaringen een les voor heden en toekomst zal zijn. Deze mensen wil ik met dit boek een stem geven. Hun verhalen zijn bij het schrijven van dit boek dan ook richtinggevend geweest.

Om hun ervaringen en die van hun familieleden in een breder kader te plaatsen, heb ik onderzoek gedaan naar de motieven van de Nederlandse overheid om tot uitwijzing te besluiten. Daarnaast ben ik nagegaan hoe de media, maatschappelijke organisaties en Nederlandse burgers reageerden op de uitwijzing van Duitsers. Als aanvulling op de verhalen van sommi-

ge respondenten, heb ik beschreven welke politiek-maatschappelijke ontwikkelingen en welke oorlogshandelingen van invloed op hun leven zijn geweest. Daarvoor was het raadplegen van literatuur, artikelen, archiefstukken en andere op schrift gestelde gegevens over deze periode noodzakelijk.

Tijdens het bewerken van de opnames van de gesprekken en bij het lezen van schriftelijke bronnen, overdacht ik hoe moeilijk het is een beeld te vormen van 'de vijand'. Is dat iemand die tot een bepaalde nationaliteit, religie of tot een jou vreemde cultuur behoort, iemand die je aanvalt, iemand die door een overheid tot de nationale vijand wordt uitgeroepen, maar die in persoonlijke ontmoetingen je redder in nood kan zijn? Kortom, is 'de' vijand wel je vijand? Deze laatste vraag heeft mij tijdens het schrijven van dit boek voortdurend beziggehouden.

Hoofdstuk 1 is bedoeld als inleiding met daarin een verhaal van een respondent als voorbeeld van de manier waarop een in Nederland wonend Duits gezin direct na

de oorlog werd behandeld. In dit hoofdstuk wordt tevens een beschrijving gegeven van het regeringsbeleid over de behandeling van Duitse ongewenste vreemdelingen.

In hoofdstuk 2 vertellen enkele geïnterviewden wat de reden was van het vertrek van hun vader/grootvader naar Nederland met als aanvulling een beschrijving van de situatie in Duitsland en Nederland in de periode dat er veel Duitsers naar Nederland kwamen, op zoek naar een beter leven.

De gespannen verhoudingen tussen in Nederland wonende Duitsers, hun binnenvallende *Landsleute* en de Nederlandse bevolking gedurende de oorlog komen in hoofdstuk 3 aan de orde. Duitsers werden geconfronteerd met de vraag hoe je aan je plaatsgenoten laat merken dat je een 'goede' Duitser bent, terwijl je door de bezetter wordt gedwongen de naziecultuur uit te dragen of het Duitse leger in te gaan. Duitse inwoners die aan deze gedwongen diensten wilden ontkomen,

moesten onderduiken, maar voor het vinden van een veilig adres waren ze afhankelijk van Nederlandse burgers.

Hoofdstuk 4 behandelt de problematiek rond de internering en uitwijzing van personen met een Duitse achtergrond na de Tweede Wereldoorlog. In dit hoofdstuk komt de vijandige houding van veel Nederlanders naar voren, tegen alles wat en iedereen die Duits was. Slachtoffers van de Operatie Black Tulip vertellen over hun ervaringen bij de internering en de uitwijzing. Er wordt uitgebreid aandacht besteed aan kamp Mariënbosch in Nijmegen, het belangrijkste doorgangskamp voor geïnterneerde Duitsers met daarnaast de situatie in Avegoor, een voormalig strafkamp voor 'foute' Nederlanders dat als tijdelijk onderkomen voor opgepakte Rijksduitsers diende.

In hoofdstuk 5 wordt aandacht besteed aan de behandeling van een groep rooms-katholieke zusters van Duitse afkomst, leden van een congregatie wonend en werkend in Nederland.

Twee zonen van een voormalig Duitse militair en een Nederlandse moeder vertellen in hoofdstuk 6 over de problematiek tussen een Duits-Nederlandse liefdesrelatie gedurende en na de oorlog. Deze Duitsers behoorden na de oorlog ook tot de categorie 'ongewenste vreemdelingen.' Deze paren moesten heel wat hindernissen nemen om een duurzame verhouding tot stand te brengen.

Veelal beroofd van hun eigendommen probeerden Duitse slachtoffers van het Nederlandse uitwijzingsbeleid, eenmaal vrijgelaten of over de grens gezet, hun leven weer op orde te brengen. In hoofdstuk 7 is te lezen op welke manier Duitse families die terugkeerden naar Duitsland, hun leven voortzetten en hoe Duitsers die in Nederland bleven wonen vanaf een nulpunt in hun leven de draad weer oppakten. In dit hoofdstuk zijn tevens de ervaringen te vinden van enkele in Nederland geïntegreerde Duitsers, die als krijgsgevangene na de oorlog terugkeerden naar Nederland. Gebukt onder oorlogservaringen werden zij

opgevangen door hun familie en niet lang daarna, evenals alle Duitse inwoners in Nederland, opgepakt en geïnterneerd. Na vrijlating vonden zij toch hun weg in de Nederlandse samenleving.

Na 10 mei 1940 waren ook Nederlands-Indië, Suriname en de Nederlandse Antillen als deel van het Koninkrijk der Nederlanden in oorlog met Duitsland. Na afkondiging van de Duitse bezetting in Nederland wordt in de overzeese gebiedsdelen de Staat van Beleg afgekondigd. Hoewel deze landsdelen niet waren bezet, Nederlands-Indië in ieder geval niet tot de Japanse inval begin 1942, toonde het koloniale beleid ten aanzien van de behandeling van Duitse inwoners overeenkomsten met het overheidsbeleid in Nederland na de oorlog. In hoofdstuk 8 wordt beschreven wat in deze gebieden de gevolgen daarvan waren voor de inwoners van Duitse afkomst.

Mijn dank gaat uit naar de respondenten die bereid waren hun verhaal te vertellen en